

Grundtvig, kristendom og politik

Nyborg, Ole

Published in:
Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke

Publication date:
2011

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Nyborg, O. (2011). Grundtvig, kristendom og politik. *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke*, 2, 55-66.

GRUNDTVIG, KRISTENDOM OG POLITIK

Ph.d.-studerende, cand.mag. Ole Nyborg

RESUMÉ: Baggrunden for den følgende artikel er det meget generelle spørgsmål: Hvis man opfatter sig selv som et kristent menneske, hvordan bør man så forholde sig til den samfundsmæssige virkelighed, som man i al fald ifølge en moderne opfattelse er en del af? Dette spørgsmål har spillet en vigtig rolle i hele den kristne kirkes historie. Et sådant spørgsmål kan belyses ved at anvende historiske tekster, som en ressource for en nutidig formulering af problemet. Et meget stort materiale nemlig N. F. S. Grundtvigs prædikener fra 1839-1849 og en række af hans øvrige tekster fra revolutionsårene 1848 og 1849 er blevet undersøgt for at belyse, hvordan Grundtvig (1783-1872) stiller sig til den nævnte problematik. Mere præcist er stillet følgende spørgsmål til Grundtvigs tekster: (a) Mener Grundtvig, at det er *muligt* at formulere en kristen samfundsopfattelse, som tager sit *udgangspunkt* i og er *bestemt* af den kristne tro? (b) Mener han, at noget sådant er *nødvendigt*? (c) Og i givet fald: Hvordan formulerer Grundtvig selv *indholdet* af en sådan "politisk" eller samfundsmæssig holdning? Sammenfattende kan det siges, at Grundtvig svarer "ja" til de to første spørgsmål og også leverer en almen indholdsbeskrivelse af en sådan kristen samfundsmæssig holdning. Det er også sigende, at man i løbet af de to kirkeår 1847-1848 og 1848-1849 kan finde i alt 30 prædikener af Grundtvig i Vartov, hvor han helt *eksplicit* forholder sig til aktuelle politiske problemer i Danmark.

Opfattelsen af "Verden"

"Thi Spørgsmaalet er her hverken om nogen Fortjeneste, eller om *hvad* der er i Christus og *Christendommen*, men kun om hvad der virkelig er i *Verden* og hvordan det i *Aand* og *Sandhed* kan blive *christeligt*" (Begtrup 1909, 93: "Om Folkeligheden og Dr. Rudelbach"). Spørgsmålet er ifølge

Grundtvig ikke, om den findes nogen sande værdier ude i verden – for det gør der slet ikke. Spørgsmålet er ikke ifølge Grundtvigs svar på dr. Rudelbachs kritik i 1847-48, om et vist samfund eller en samfundsmæssig tilstand er i overensstemmelse med kristendommen – for det er ifølge Grundtvig utænkeligt. Der findes ingen frelse, og der

findes ikke noget, som har en egenverdi i sig selv derude i verden. Den eneste frelse, som gives, og den eneste værdi, som findes, er at skille sig fra og forlade Verden og blive en levende kristen. At leve i verden er at leve i en tilstand af afmagt, ondskab, synd og blindhed. I den situation har vi ingen nytte af at være engagerede samfundsborgere, være kulturelt aktive, gå på højskole eller læse poesi, filosofi eller fædrelandshistorie. Det er Grundtvigs helt afgørende pointe i 1848.

Grundtvig blev i slutningen af 1840-erne indviklet i en diskussion med repræsentanter fra de "gudelige" vækkelser og med sin gamle ven teologen A. G. Rudelbach (1792-1862). Det fremgår meget klart af Grundtvigs indlæg i denne debat, at han erklærede sig enig med de synspunkter, som blev fremført af dr. Rudelbach og folk fra vækkelserne (Begtrup 1909, 89-96). Grundtvig var enig i, at det var aldeles "uchristeligt" at sammenblande, sammensmelte eller identificere det kristelige med det politiske, nationale eller samfundsmæssige. I sine tekster tog Grundtvig således klart afstand fra synspunkter, som meget senere blev formuleret i den såkaldte grundtvigianisme: nemlig, at en bestemt mental, samfundsmæssig eller "folkelig" udvikling kunne være kristelig eller bidrage til væksten af den levende kristendom i Danmark eller medføre, at stadig flere danskere så at sige hen ad vejen blev levende kristne. Grundtvig fastholdt det klassiske, urkristelige og oldkirkelige synspunkt, som vi også finder i de bibelske tekster (hos fx Paulus og i Johannes' Åbenbaring) nemlig, at "Verden" er syndens verden, og det vil den vedblive med at være til dommedag. Verden er bestemt til at gentage sig selv til tidernes ende. Ifølge alle de nævnte prædikener af Grundtvig mellem 1839 og 1849 er der et skarpt skel mellem "den lille Flok" og det omgivende samfund.

De to parter er for evigt klart adskilt af en mur – "Paradisets" eller "Zions Mur". Den virkelighed, som er derude uden for murene, vil aldrig blive kristelig eller kristen eller ifølge Grundtvigs prædikener kunne få nogen selvstændig værdi eller egenverdi. Vi finder alle de klassiske kirkelige opfattelser hos Grundtvig af "Verden" som "Babylon", "Ørkenlandet", "Rom", "Dødens Fængsel" og "Satans Rige" ("Store Bededag 1848", ikke udgivet, sml. Thyssen 1967). De kristne lever som fremmede og "Udlændinger" i denne "Verden", og de er ikke en del af denne "Verden" ("4de Helligtrekonger-Søndag 1848"). Kristen bliver man bestemt ikke ved en gradvis, "menneskelig" eller "folkelig" udvikling, men ved at bryde med, forlade og sige "nej" til verden. At blive en levende kristen er at blive taget ud af verden. At bekende sig til den kristne tro er et oprør imod verden og verdens ånd og dens magtkrav, og en sådan *oprørske* bekendelse er forbundet med en – ifølge Grundtvig meget naturlig – frygt hos den kristne. Verden vil altid hade de mennesker, som vender ryggen til verden. At blive en kristen er at omvende sig bort fra verden og bort fra al den – med et moderne begreb – omgivende samfundsmæssige virkelighed. At blive en kristen er at blive et *frit* menneske ved at få en ny herre Kristus, at udsætte sig for verdens forfølgelse og hån og at være villig til i givet fald at pådrage sig spot, forfølgelse og martyrium. Ingen kan tjene to herrer! Verden hader lyset, og det vil den vedblive med at gøre udi al evighed! Disse prægnante formuleringer hos Grundtvig er oftest blevet helt forbigået i Grundtvig-forskningen.

Selv om Grundtvig også formulerede et opfattelse af en kristen samfundsmæssig eller politisk holdning, så var hans helt *grundlæggende* tese, at det ikke nytter meget at forbedre verden. Den eneste, som kan nytte og hjælpe os, er at *forlade* denne ver-

” At blive en kristen er at blive et frit menneske ved at få en ny herre Kristus, at udsætte sig for verdens forfølgelse og hån og at være villig til i givet fald at pådrage sig spot, forfølgelse og martyrium. Ingen kan tjene to herrer! Verden hader lyset, og det vil den vedblive med at gøre udi al evighed! Disse prægnante formuleringer hos Grundtvig er oftest blevet helt forbigået i Grundtvig-forskningen

den. Der er siden blevet hævdet (Thyssen 1967), at der var en indre selvmodsigelse hos Grundtvig mellem hans kristelige og samfundsmæssige anskuelser, men det er ikke tilfældet, når man læser hans tekster. Grundtvig formulerede åbenbart sin samfundsmæssige holdning *inden* for rammerne af hans kristendomsopfattelse.

I denne verden er alle ting ikke mulige

”Min jævne Paastand [er], at Folkelighed er *levende* Christendoms nødvendige *Forudsætning*” (Begtrup 1909, 89). Grundtvigs centrale udgangspunkt var, at i denne virkelige verden er alle ting ikke uden videre mulige. Han udviklede på den måde mange steder en teori om det nødvendige, det virkelige, det mulige og det reelt mulige.

Vi, som tror på Kristus, er ifølge Grundtvig sendt til denne verden med evangeliet om Kristus. Ud fra dette udgangspunkt formulerede Grundtvig tanken om, at man ud fra det kristne evangelium kan formulere en kristen holdning til samfundet. Grundtvig blev som nævnt i 1840'erne kritiseret af dr. Rudelbach og af flere stemmer fra vækkelsesfolkene for sit begreb om folkelighe-

den og for at sammenblande folkelighed, danskhed og kristendom. Kritikken imod Grundtvig var naturlig nok set fra A. G. Rudelbachs og vækkelsernes synspunkt, men den er næppe berettiget, hvis man ser på, hvad Grundtvig rent faktisk skrev og sagde i sine prædikener og øvrige tekster.

Grundtvigs svar til dr. Rudelbach bestod da også af en lang række af erklæringer om, at han var helt enig med Rudelbach. Grundtvig formulerede i sine prædikener i hele perioden 1839-48 en tydelig ”pietistisk” farvet kristendom i sine prædikener med en stærk vægt på det kristne menneskes adskillelse fra ”Verden”, den nødvendige ”Omvendelse”, det nødvendige nye ”Liv i Kristus”, ”Pinestedet”, ”Dommen”, ”Efterfølgelsen” af Kristus og det kristne martyrium. Grundtvigs formuleringer i 1848-49 med hensyn til den forandrede politiske situation betød ikke noget brud på hans hidtidige afvisning af verdens ånd eller hans tydelige skel mellem de sande, levende kristne og de ugudelige eller vantro. Centrum i Grundtvigs kristelige forkyndelse var både før og efter 1848 det samme budskab: Ingen kan tjene to herrer! Verden hader lyset. Den himmelske fader elsker kun sine egne sønner, ly-

sets børn. Kun Guds børn har nogen adgang til faderens hus og frelse. De mennesker, som lever ude i verden, kender ikke lyset, kan ikke se lyset og vil aldrig nogen sinde komme til at opleve lyset og godheden, så længe de ikke omvender sig. Utallige gange anvendte Grundtvig i 1840'erne evangeliet om Jesus, der græder over det Jerusalem, som ikke ved, hvad der tjener til dets vel, på Danmark og København: Akkurat som Jerusalem i sin tid ikke ville omvende sig og derfor gik sin fuldstændige "Forstyrrelse" i møde, så vil Danmarks hovedstad snart gå imod sin totale "Forstyrrelse", hvis stadens indbyggere ikke omvender sig ("10de Trinitatis-Søndag 1848").

Grundtvig er siden blevet fortolket på den måde, at han skulle hylde en "positiv" eller "optimistisk" opfattelse af det naturlige menneskeliv (Thaning 1963, Stockholm 2003), men der er i hans tekster og prædikener ikke noget virkeligt grundlag for en sådan fortolkning (sml. "Paaske-Søndag 1848", ikke trykt: Den menneskelige "Natur" gør os til slaver, "Fanger" og "Trælle"). Det "naturlige" menneske og den "naturlige" verden er i Grundtvigs tekster lig med den fortabte søn, som lever i det fremmede land langt borte fra samfundet med faderen (Prenter 1983 har som en af de meget få påpeget Grundtvigs skepsis over for det "naturlige"). Denne forlorne søn vil gå helt fortabt, hvis han ikke omvender sig og vender hjem til sin fader. Det naturlige kommer ifølge Grundtvig næsten altid "til Forkort", når vi taler om det jordiske! I samtiden fandt Grundtvig mange optimistiske opfattelser af det naturlige menneske og af det såkaldt gode ved naturen, men alle disse rationalistiske eller romantiske forestillinger måtte Grundtvig afvise som helt ubegrundede og helt *naive* ("2den Søndag efter Paaske 1848", utrykt, Begtrup 1907, 400-403: *Nordens Mythologi* fra 1832).

Grundtvig formulerede blandt andet sit konkluderende svar på kritikken fra Rudelbach på denne måde: "Var det dog ikke meget bedre, vi lukkede Øinene op og saae, hvad vi, som [...] *Mennesker* [...] er, og overlod det da til hver især, [...] om han kan og vil nøies med sit Hedenskab, [...] eller han føler Lyst og Trang til det *evige Liv*, [...] og, naar han hører det *evige Livs Ord* [...] da føler sig draget af Faderen til at troe, og føler sig mødt af *Aanden* med det *Liv*, som *Ordet* byder!" (Begtrup 1909, 96).

Grundtvigs pointe var bestemt ikke, at det var et gode at være dansk eller national eller have stærke følelser for fædrelandet. At folkeligheden er en nødvendig forudsætning for en omvendelse til en levende kristen tro betyder noget helt andet i Grundtvigs tekster (sml. også Grundtvigs prædiken "Store Bededag 1848", den 19. maj 1848, ikke udgivet). Det betyder, at hvis man ikke opfatter sig selv som et virkeligt menneske (som en "Abekat" eller som en mekanisk ting), vil man ikke kunne modtage eller forstå eller være lydhør over for evangeliet. Grundtvig peger på, at mennesker kan være så dybt nedsunkne i deres tanke- og føle-skemaer, at de bliver døve og blinde for Guds ord. Grundtvig afviser mange gange en naiv tro på, at alle mennesker engang skulle blive sande kristne (Begtrup 1909, 89-96), og han afviser skarpt en opfattelse af, at man kan vokse sig gradvist ind i en kristentro eller kristendom. Grundtvig afviser klart den senere forekommende mere eller mindre "grundtvigianske" tankegang, at man kan begynde sit liv med en menneskelig, kulturel, poetisk eller fædrelandskærlig "vækelse" og så siden vokse sig ind i kristentroen. Det er i Grundtvigs tekster en naiv og falsk tankegang.

Grundtvigs mening var, at det at blive en sand kristen betød, at man afsagde og forlod denne verden. Ude i verden findes

” Grundtvig afviser klart den senere forekommende mere eller mindre “grundtvigianske” tankegang, at man kan begynde sit liv med en menneskelig, kulturel, poetisk eller fædrelandskærlig “vækkelse” og så siden vokse sig ind i kristentroen ”

intet godt. Livet i verden har altid været, er og vil altid være et liv i lidelse. At vi skal blive mennesker vil sige, at vi skal erhverve os en bevidsthed om, at vi er arme, afmægtige, små og svage og ofre for vores natur, drifter og illusioner. En sådan menneskelig bevidsthed og indsigt er på en vis måde nødvendig for, at Guds evangelium kan komme til orde. Hvis vi ikke begynder med at blive små, kommer vi ikke ind i Guds rige.

Det afgørende er ifølge Grundtvig ikke, hvad der er tænkeligt i en abstrakt teori, men hvad der rent faktisk lige nu er muligt her på jorden. I en vis forstand er ikke alle ting mulige for Gud af den enkle grund, at ikke alle ting er mulige for os mennesker. Det, som er muligt for et menneske, afhænger af dets indre og ydre tilstand.

Når Grundtvig siger, at folkeligheden er en forudsætning for en levende kristendom, mener han ikke, at den kristne tro skal blive folkelig eller udbredt i samfundet eller folket (Begtrup 1909, 89-90). Det vil ifølge Grundtvig aldrig komme til at ske (“2den Søndag efter Paaske 1848”, ikke trykt). De, som er de sande kristne, vil altid udgøre en meget “lille Flok”. Men en politisk holdning til samfundet eller verden, som er derude, er ifølge Grundtvig relevant, fordi mennesker skal bringes til at vælge mellem sandheden og løgnen, og det skal gøres muligt for dem at komme i en sådan reel valgsituation. En

kristen politik eller et vist samfund kan ikke frelse noget menneske på denne jord, men en bestemt politik kan være med til at skabe de nødvendige betingelser for, at mennesker reelt kan vælge mellem lyset og mørket.

Grundtvigs teori om det folkelige indeholder *ikke* en teori om, at det folkelige eller nationale eller alment humane er en værdi i sig selv. Grundtvig forfægter en pragmatisk filosofisk teori. Sådan noget som et abstrakt “menneske” findes ikke ifølge denne pragmatiske teori i den virkelige verden. Der findes kun konkrete mennesker, som taler et bestemt sprog, tilhører et bestemt køn eller har en bestemt rolle i samfundet. Kun det konkrete eller specifikke eksisterer i egentlig forstand. Såkaldte “individer” eksisterer ikke. Det menneske, som er en fader i en familie, er ikke noget “individ”. Han er netop en fader! Det, som eksisterer, er altid noget konkret, situeret, kontekstuel eller specifikt. Denne teori er kernen i Grundtvigs tale om det folkelige som en forudsætning for det kristelige: “thi ligesom *Menneske-Sproget* kun findes *levende* i Folkenes *Modersmaal*, saaledes er *Menneske-Slægten* kun virkelig tilstæde i *folkelig Skikkelse*, og maa nødvendig tages som den findes, naar den skal *levende* tiltales og overtales til at troe paa *Jesum Christum*” (Begtrup 1909, 93).

Grundtvigs begreb om folkeligheden blev siden hen omfortolket i grundtvigianismen. Det er meget tydeligt, at Grundtvig i sine tekster og prædikener forstod noget helt andet end de senere grundtvigianere oftest forstod ved begrebet det "folkelige". I adskillige passager oversætter Grundtvig begrebet det "folkelige" til det "menneskelige" (Begtrup 1909, 93). Grundtvig gik ud fra det enkle spørgsmål: Hvornår er det muligt for mennesker at blive levende kristne? Hvornår er det muligt for dem at omvende sig og forlade denne verden og blive medlemmer af Jesu Kristi menighed på jorden? Det problem, som Grundtvig beskæftigede sig med, var ikke egentligt teologisk, men snarere historisk, sociologisk, psykologisk eller filosofisk. Grundtvig udformede den pragmatiske teori, at i denne verden er alle ting ikke uden videre mulige. Mennesker kan tænke om sig selv, om livet og om verden på en sådan måde, at det ikke længere er reelt muligt for dem at forstå og modtage evangeliet og høre Guds ord. Mennesker kan leve i et samfund, som gør det umuligt eller næsten umuligt for dem at møde Guds ord, og de kan leve eller tænke efter kognitive skemaer, som gør det umuligt eller næsten umuligt for dem at komme til at tro på Kristus og omvende sig og forlade denne onde verden, som er fortabt i synden. Det er disse mere historiske eller filosofiske overvejelser, der gjorde, at Grundtvig nåede frem til sine to centrale teser vedrørende kristendom og politik nemlig dels, at det er muligt at formulere en holdning til verden derude, som i en vis forstand er kristelig, og dels, at selve den kristne tro på det nærmeste nødvendiggør, at det kristne menneske antager en sådan samfundsmæssig holdning. Vi kan ikke som sande kristne blot lade verden sejle sin egen sø ("Store Bededag 1848", ikke trykt).

Ud fra disse overvejelser formulerede

Grundtvig blandt andet i 1848 og 1849 en kristen politisk holdning. Grundtvig er siden i forskningen blevet gjort til en slags sekulariseringsteolog og tillagt den mening, at vi som kristne mennesker ikke skal sammenblande kristendom og politik (Thanning 1963). Men denne senere Grundtvigfortolkning er i modstrid med Grundtvigs egne tekster og prædikener ("18de Trefoldigheds-Søndag 1848", en prædiken holdt den 22. oktober 1848, dagen før, at den grundlovgivende forsamling trådte sammen, utrykt) Det er for eksempel helt klart, at Grundtvig i sit tidsskrift *Danskeren* i 1848 og 1849 formulerede tanken om en kristen politisk *bevægelse*, der kunne gå imod den nye fremstormende liberalistiske ånd og forsvare traditionelle, faderlige eller – om man vil – konservative samfundsmæssige værdier (Begtrup 1909, 110-120, 121-124, 143-147, 148-155).

Det gode samfund

Med udgangspunkt i sin kristne tro formulerede Grundtvig en opfattelse af det, som i et moderne sprog kaldes "det gode samfund". Det gode samfund er ifølge Grundtvigs argumentation godt af to grunde: *dels* fordi det gør det *realt muligt* for mennesker at omvende sig og komme til en levende kristentro, og *dels* fordi det i sig selv er et gode for alle mennesker, også selv om de ikke nogensinde vil finde frem til en levende kristen tro eller omvende sig. Af disse to synspunkter er det første argument mest afgørende i Grundtvigs tekster. Det andet argument spiller en svagere rolle.

Det gode samfund er den opfattelse af den samfundsmæssige virkelighed, som vi kan se, når vi ifølge Grundtvig ser alle ting "i Herrens Lys" ("Paaske-Søndag 1848", "2den Søndag efter Paaske 1848", utrykt). Ingen kan tjene to herrer, og Kristus har fortalt os sandheden både om de himmel-

ske og de jordiske ting, og heraf konkludere Grundtvig, at det i høj grad var muligt at formulere en kristelig samfundsmæssig holdning ("15de Trinitatis-Søndag 1848", "1ste Søndag efter Trinitatis 1848", "4de Helligtrekonger-Søndag 1848", utrykt).

Liberalismen og det nye borgerlige antiautoritære samfunds ideologi er ifølge Grundtvig "Dødens og Opløsningens Værksteder". Det nye borgerlige samfund og liberalismen opløser alle samfundsmæssige bånd og er "det *Borgerlige Selskabs* Opløsning og *Dyrenes*, de Vildes og de Tammes, ja, *Dyriskhedens* Enevoldsmagt i Landet!" (Bugge 1968, 122; *Skolen for Livet og Akademiet i Soer*, 1838, sml. Bugge 1968, 87, 86). Tidens tiltagende tilslutning til liberalismen, som Grundtvig oplevede i 1830-erne og 1840-erne, var i hans fortolkning en tilbedelse af guldkalven i ørkenlandet og af den egoistiske, ukærlige og hjerteløse grådighed.

Allerede i sin prædiken den 1. januar 1848 forudser Grundtvig, hvordan Danmark og hele Europa vil blive oversvømmet af de liberalistiske kræfter: "netop nu er der i hele den saakaldte Christenhed paa den ene Side en Misfornøjelse, Uro og Trættekiærhed og paa den anden Side en Sløvhed, Slaphed og Blødagtighed, som truer med at opløse alle vore Borgerlige Selskaber, og at gøre den saakaldte oplyste og dannede Verden til et vist Bytte for den første den bedste talrige Sværm af raa Barbarer og forvovne Kroppe med en tapper og herskesyg Høvding i Spidsen" ("Nyaarsdag 1848", ikke trykt).

Udgangspunktet for Grundtvigs formulering af hans tanker om det gode samfund er – i revolutionsårene 1848 og 1849 – naturligt nok den nationalliberale revolution den 20. marts 1848, hvor det lykkedes de nationalliberale ledere ved et kup at bemægtige sig statsmagten. I marts 1848

udbrød der også en borgerkrig mellem kongeriget og hertugdømmerne Slesvig og Holsten. I dag ved vi, at det nationalliberale statskup imod enevælden faktisk var en af de vigtigste årsager til denne borgerkrig. I *datiden* udbredte de nationalliberale lige modsat det rygte, at deres kup imod kongen var *foranlediget* af et allerede eksisterende oprør i hertugdømmerne (Vammen 1998). Grundtvig så den nationalliberale revolution – og den dermed forbundne aggressive nationalisme (sml. "Confirmations-Søndagen 1848") – som en stor fare for de sande samfundsmæssige værdier. I en prædiken den 22. oktober 1848 siger han: "at det Danske Kongerige fra Arildstid og det hjertelige Folks Lykke staaer nu høilig i Fare, staaer endnu i langt større Fare end det udvortes synlige *Danmark*, skjøndt vi veed, at ogsaa det trues af stærke Fiender" ("18de Trefoldigheds-Søndag 1848", utrykt).

I næsten alle sine prædikener i 1848 og 1849 gentog Grundtvig den vurdering, at den virkelige fare for Danmark ikke kom fra fremmede eller udenlandske magter, men fra indre eller indenrigspolitiske kræfter (for eksempel "Nyaarsdag 1848", ikke trykt). De kræfter, som kom til at herske i Danmark efter den 20. marts 1848, var ifølge Grundtvig den selvrådige og indbildske liberalisme, folkemassernes nationalisme, individualismen, ulydighedens oprørske ånd og forskellige slags nedbrydende ideer om frihed, konkurrence, relativisme, egoisme, materialisme, ukærlighed og ligegyldighed for de svage i samfundet. De nye liberale magthavere havde nære forbindelser til det københavnske storborgerskab, og Grundtvig var meget opmærksom på dette forhold, og det gjorde ham skeptisk over for det liberalistiske demokrati.

De nye politiske idéer og deres liberale repræsentanter opfattede ifølge Grundtvig samfundet, den fælles faderlige central-

magt eller statsmagten som deres fjende. De "skreg" – med Grundtvigs udtryk – hele tiden efter individuelle frihedsrettigheder, og de krævede den centrale statsmagt indskrænket til en minimalstat. Men ifølge Grundtvig var hele denne nye ånd fuldstændigt i strid med det gode samfund, med det ægte danske, med en lang tradition hos det danske folk med troskab og tillid til den faderlige kongemagt ("15de Trinitatis-Søndag 1848"). Disse nye ideer var helt i strid med alle tanker om et menneskeligt samfund, om det fælles bedste og med alt det "folkelige", "kiærlige" og "hjertelige": "Ja m. V. jeg vil hverken, som Verden siger, smigre det Danske Folk eller den Danske Konge, thi jeg siger om dem, ligesom Apostelen, de have alle syndet og fattes den Roes, de skulde have for Gud, men jeg siger Sandhed og lyver ikke, naar jeg siger, at *Hjertelighed* har aldrig saaledes havt hjemme i noget af Verdens bekiendte Lande, som i det lille *Danmark*; thi ingensteds har Folket baade i Fred og Krig, gjort saa mange og saa store Opoffrelser for Kongen og Fædernelandet, ingensteds har heller Folket saa klarlig viist, at det søgte sin Frihed ikke i Selvraadighed men i Kongens Faderlighed, som det *Danske* Folk, da Det for henved tohundrede Aar siden godvillig lagde den uindskrænkede Enevoldsmagt arvelig i sin Konges Haand!" ("18de Trefoldigheds-Søndag 1848", utrykt, den 22. oktober 1848).

Når Grundtvig taler om det gode samfund, er det meget tydeligt, at han tillægger begrebet "Fred" en meget mere afgørende rolle end begrebet "Frihed" ("Store Bededag 1848"). Ifølge Grundtvig byggede de liberale revolutionære ideologer på en helt igennem falsk forestilling om samfundet: De hævdede hele tiden deres individuelle ret og rettigheder og krav. Det gode samfund bygger ifølge Grundtvig på det modsatte princip: Det bygger på indbyggernes vilje til at

ofre sig for det fælles bedste, og det bygger på det tunge ansvar og den pligt, som samfundets ledere har til at *ofre* sig selv for det hele samfund og de fælles interesser ("2den Søndag efter Paaske 1848").

Før barnet bliver født, kan vi ikke vide, hvilken hue, der vil passe til barnet. Grundtvig bygger i sin politiske tænkning på en pragmatisk filosofisk tankegang. Vi kan derfor ikke konstruere det gode samfund ved at bruge vores abstrakte forestillingsevne eller fornuft. Det gode samfund kan ikke konstrueres "paa fri Haand" (Bugge 1968, 24). Grundtvig afviste på den måde de politiske utopier, som ellers florerede på hans egen tid f. eks. i form af de utopiske socialister. Men vi kan efter Grundtvigs tankegang sikre os de rette startbetingelser. Grundtvig anvendte i 1848 og 1849 den samme logik, som da han i 1830'erne diskuterede sin skole i Sorø (Bugge 1968, 115). Man kan ikke på forhånd definere en sådan skoles virksomhed eller plan, men man kan sikre sig de rigtige startbetingelser.

Når vi taler om opbygningen af et nyt, ikke-liberalistisk samfund er den nødvendige startbetingelse ifølge Grundtvig, at samfundet grundlægges på en stærk, uegennyttig, kærligt opdragende og myndig fadermagt ("Nyaarsdag 1848", "18de Trefoldigheds-Søndag 1848", "3die Helligtrekonger-Søndag 1848", utrykte). Dette er den helt afgørende betingelse. Folkets eller samfundets godhed kommer af den gode fadermagt, og uden en sådan fadermagt i form af en slags mester vil man aldrig kunne opbygge noget godt samfund. Grundtvigs tekster er overvejende polemisk vendt imod de "andre" ("Romer-Aanden" og "Tydskeriet"), og han beskriver sjældent, hvad han nærmere forstår ved det gode samfund, men i digtet "Folkeligheden" fra 1848 (Begtrup 1909, 139-142) giver Grundtvig dog antydninger af, hvad han forstår ved et sådant samfund.

I det følgende citeres nogle af disse strofer om det gode samfund fra Grundtvigs digt "Folkeligheden".

Grundtvig så enevældens fald som en ulykke for Danmark. I sine prædikener sammenlignede han flere steder de liberales kup den 20. marts 1848 med Kristi død på korset ("Confirmations-Søndagen 1848"). Enevældens fald var et ulykkeligt sammenbrud af den faderlige, patriarkalske orden og har gjort det danske folk til en forladt flok af faderløse. Hvis man går ud fra en alvorlig kristen overbevisning, kan man ifølge Grundtvig umulig billige den liberalisme og egoisme, som nu i 1848 har angrebet og sejret i Danmark. De fleste af Grundtvigs tekster fra 1848 og 1849 handler om, at et nyt samfund nu – efter den 20. marts 1848 - må etableres, hvorigennem alle de positive værdier i den faderlige enevælde kan genoptages, videreudvikles og bevares (sml. også Begtrup 1909, 185-193: "Overgangs-Tiden i Danmark"): "Men kan alt hvad brister bødes / Med det Ny, som først skal fødes?"

Grundtvig så med stor skepsis på det liberalistiske demokrati. Denne statsform er kun til gavn for de store og mægtige og nytter mest dem, som har et samfundsmæssigt og menneskeligt overskud. Det liberale demokrati er et udtryk for "Tydskeriet" og er – med et af Grundtvigs yndlingsudtryk – typisk "romersk", og det parlamentariske såkaldte demokrati er kun brød og skuespil til et folk, som i høj grad har brug for noget andet og bedre. Det, som gør en forskel for almindelige mennesker i Danmark, er ikke privatretlige, statsretlige eller individualistiske frihedsrettigheder, men et bedre og lykkeligere liv:

Veed man ogsaa hvad man vil
Meer end »Brød og Skuespil?«
Med Forlov at spørge!

For Grundtvig har det folkelige ingenting at gøre med det demokratiske. Forud for valget til den grundlovgivende forsamling den 5. oktober 1848 måtte Grundtvig udtrykke sin dybe frygt, uro og bekymring. Det sande eller gode er ikke i denne verden det, som ifølge Grundtvig får de fleste stemmer. De herskende forhold: "vækker Bekymring for, at de fleste af det Rigsraad der paa Torsdag skal vælges, kan blive Mænd, der enten ikke kan eller ikke vil give gode Raad" ("15de Trinitatis-Søndag 1848", utrykt).

Det folkelige eller folkeligheden betegner hos Grundtvig en samfundsform, der er præget af en faderlig centralmagt, og hvor mennesker kan leve i tryghed og orden. Hans begreb om "Folkeligheden" er nøje knyttet til hans begreb om "Faderligheden" ("4de Trinitatis-Søndag 1848"). Folket er i Grundtvigs tekster *kongens* folk, og uden en konge gives der intet folk - lige så lidt, som man kan tænke sig en søn uden en fader. Folket lever i et samfund med deres hoved, og folket er kongens "Følgeskab". Det folkelige er ikke det samme som det nationale, og Grundtvig lagde klar afstand til tidens populære masse-nationalisme. Et folkeligt Danmark – som et udtryk for Grundtvigs opfattelse af det gode samfund - er et Danmark, hvor landets indbyggere kan leve med deres fader og herre i anerkendelse, respekt og lydighed. Grundtvigs vision om dette faderlige, ikke-liberalistiske samfund forudsætter klart nok, at der etableres en uegennyttig samfundsmæssig fadermagt, men i følge Grundtvig var der også en lang tradition for et sådant "kiærligt" forhold mellem en selv-opofrende konge og et kærligt, hjerteligt og trofast folk i Danmark.

Folk! Hvad er vel Folk igrunnen?
Hvad betyder »folkeligt«?
Er det Næsen eller Munden,
Hvorpaa man opdager sligt?

Det gode samfund er et organisk samfund, hvor de forskellige stænder og klasser kan finde sig selv som en slags lemmer på det hele legeme:

Præst og Adel, Borger, Bonde,
Konstner, Skipper, Skolemand!
Er de alle af den Onde,
Naar de klarlig skielnes kan?

Liberalismen og individualismen var ifølge Grundtvig i nøje forbindelse med den fremstormende relativisme. Grundtvig bekæmpede denne efter hans mening demokratiske, liberale og rationalistiske relativisme. Sandheden kan man ikke sådan stemme om. Det moderne samfund lægger ifølge Grundtvig megen vægt på, at vi som enkelt-individer formulerer vores helt personlige mening om alt muligt. Men hvad skal det tjene til, spørger Grundtvig? Mennesker er interesseret i det, som gør en forskel i deres praktiske og virkelige liv – ikke i formelle eller juridiske rettigheder:

Hvad skal alt i Landet ligne,
Mine Tanker eller *dine*?
Skal vi alle nu omkap
Skygger skabe hip som hap?
Med Forlov at spørge!

De nye moderne samfundstanker med deres "Skrig" på "Frihed" gør det ene menneske til en fjende af det andet menneske og den ene gruppe til en modstander og konkurrent til de andre grupper. Hele denne nye ånd truede ifølge Grundtvig med at gennemtrænge alle menneskers værdiforestillinger, tanker og følelser. Den nye frihedsideologi opløser alle naturlige og kærlige bånd i samfundet og ødelægger det kærlige bånd mellem alle fædre og sønner. Den lille kristne menighed lever inden i denne nye mentalitet, og derfor måtte Grundtvig også bekæmpe denne

nye samfundsform, som begyndte at vise sig i Danmark i 1840'erne:

Rive løs sig Rigets Stænder
Fra den *fælles* Folkeaand,
Da gaaer Hoved, Fødder, Hænder
Latterlig paa egen Haand,
Da er Riget sønderrevet.

Grundtvig var en inkarneret beundrer af den sene enevælde, selv om han også – som de fleste andre af enevældens venner – var en tilhænger af stadige, "lempelige" reformer. Det nye samfund, som blev etableret i Danmark ved revolutionen i marts 1848, kunne han kun se som et kortvarigt overgangssamfund (Begtrup 1909, 185-193). Et nyt samfund ville forhåbentligt snart opstå, som kunne videreføre de sande samfundsmæssige værdier, som havde præget enevælden i det 19. århundrede og især under Frederik VI (1784-39), som ifølge Grundtvig netop formåede at føre en faderlig politik, som var uafhængig af alle særinteresser, og som efterstræbte at realisere det fælles bedste (Begtrup 1909, 7-56). "Tydskeriet" er i Grundtvigs tekster ikke specielt forbundet med de tyskere, som befinder sig syd for grænsen. "Tydskeriet" var først og fremmest noget, som gjorde sig gældende inden for rigets grænser og ikke mindst i hovedstaden. Fundamentalt set havde Grundtvig ret i den forstand, at alle de moderne ideer om frihed, lighed og broderskab, individualisme, samfundsfilosofi, individuelle frihedsrettigheder, sekularisering, moderne videnskabelighed, fri forfatning, kritik af enevælden, fri konkurrence og råderum for byernes stadigt mere velhavende storborgerskab, rationalisme, skepticisme, ateisme, religionskritik og bibelkritik rent faktisk kom til Danmark som "tydske" ideer sydfra. Lige som det danske samfund i dag er klart inspireret fra den angelsaksiske verden,

var Danmark i det 19. århundrede massivt inspireret fra den tyske verden. Alt nyt og spændende kom fra Tyskland. Grundtvig så alle disse forskellige ideer – “vor Pest” - som udtryk for den ene og samme oprørske og ånd:

Saa paa os i *Nørreleden*
 Aander nu vor Vætte prud,
 Med vor *Pest* han bryder Freden,
 Driver *Tydsck* af *Norden* ud,
 Vækker trindt i *Danmarks* Rige
 Alt det *Danske*, *Folkelige*,
 I vor *Hjerne*, i vort *Bryst*,
 I vor *Skrift* og i vor *Røst*!
 Svar ei fattes *Skoven*!

(Folkeligheden trykt 30. august 1848 i Grundtvigs tidsskrift *Danskeren*, Begtrup (1909), 139-142).

Konklusion

Med hensyn til hans samfundsmæssige synspunkter og politiske idealer stod Grundtvig i 1848 og 1849 tilsyneladende tilbage som en fuldstændig *taber*. Det var ikke Grundtvigs samfundsmæssige holdninger, der kom til at præge de politiske synspunkter i den senere grundtvigianisme. Denne grundtvigianske bevægelse gled efterhånden over i liberalismen, altså netop den - ifølge Grundtvig - egennyttige, “selvraadige” og “selvkloge” ånd, som han bekæmpede. Grundtvig blev i samtiden opfattet som en “Mørkets Apostel” og som fuldstændigt reaktionær og stok konservativ. Allerede på den grundlovgivende forsamling fra 1848 til 1849 var der en klar afstand mellem Grundtvigs politiske synspunkter og de langt mere liberalistiske synspunkter, som blev forfægtet af de meget yngre “grundtvigianere” som Vilhelm Birkedal (1809-1892) og Frits Boisen (1808-1882). Disse unge “Venner” af Grundtvig tilhørte en hel anden generation og havde i deres

ungdom oplevet den franske julirevolution i 1830 med en del begejstring og sympati. I modsætning til disse fastholdt Grundtvig også en klassisk oldkirkelig og bibelsk opfattelse af “Verden”, og han fastholdt, at menneskers frelse ikke består i at konstruere et nyt og bedre samfund, men i at bryde med og vende sig bort fra “Verden”.

Grundtvigs hovedtese var, at alle ting ikke er reelt mulige. De aggressive frembrydende ideer i 1830'erne og 1840'erne om liberalisme, minimalstat, enkeltmandens ret til fri udfoldelse og individuelle rettigheder undergravede et samfund, som kunne varetage de små og svages interesser, og disse sociale kræfter gjorde det ifølge Grundtvig næsten umuligt for mennesker at finde frem til en levende og alvorlig kristentro. Forstået på den måde opfattede Grundtvig liberalismen som ukristelig. Grundtvig fastholdt tanken om denne verden som et sted, hvor mennesker lever i synd, afmagt, fortvivlelse og ondskab, og han fastholdt en gammel kristelig og bibelsk forestilling om det faderlige samfund. Han stillede sig kritisk over for det liberale, repræsentative, demokratiske system, som kun var til fordel for de store og mægtige.

Grundtvig hentede utvivlsomt sit skema til et sådant faderligt samfund i de bibelske, ikke mindst gammeltestamentlige tekster, i hans personlige kristne tro og erfaring og i hans tro på den himmelske fader og hans faderlighed. Han hævdede, at kun en stærk og anerkendt samfundsmæssig faderlig magt kan dæmme op for menneskers grådighed, egoisme, trang til at dominere andre og ukærlighed. De moderne ideer, hvis spæde begyndelse Grundtvig var vidne til i 1830'erne og 1840'erne, har siden sejret næsten fuldstændigt og overalt i nutidens verden. I den forstand er hans omfattende kritik af de grundlæggende såkaldt moderne værdier måske endnu mere interessant og relevant i dag end dengang.

LITTERATUR

- Begtrup, Holger (udg.) (1907), *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs udvalgte Skrifter. V.*
Begtrup, Holger (udg.) (1909), *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs udvalgte Skrifter. IX.*
Bugge, K. E. (1968), *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast. II.*
Prenter, Regin (1983), *Grundtvig, Theolog og Kirkelærer.*
Stokholm, Anja (2003), "Om forholdet mellem skabelse og syndefald hos Grundtvig og Luther", *Grundtvig Studier* 2003, 88-125.
Thaning, Kaj (1963): *Menneske først – Grundtvigs opgør med sig selv. I, II og III.*
Thyssen, Anders Pontoppidan (1967), "Grundtvig og Spener. Især til belysning af den pietistiske Grundtvig", *Grundtvig Studier*, 1967, 9-50.
Vammen, Hans (1998), "Den københavnske 'revolution' 1848", *1848 – det mærkelige år. Redigeret af Claus Bjørn*, 67-84.

FORFATTEROPLYSNING

Ole Nyborg
Langelandsvej 39, 1.tv.
2000 Fredriksberg
onb@teol.ku.dk
+45 38 88 22 09